

III. ІСТОРІЯ ОСВІТИ, ДУХОВНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ

УДК 821.161.204-142.094(=101.2)

Г. М. Виноградов

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДНІПРОВСЬКІ ПОРОГИ ЯК СИМВОЛІЧНИЙ ПІВДЕННИЙ КОРДОН РУСІ ЧАСІВ ВОЛОДИМИРОВОГО ХРЕЩЕННЯ

Теоретико-методологічно, історично та лінгвістично обґрунтовано гіпотезу про свідоме творче використання давньоруськими книжниками подій повалення язичницьких ідолів за наказом князя Володимира після хрещення останнього та подальшого публічного знущання над бовваном Перуна для юридичного й богословського підтвердження символічного південного кордону Русі в районі Дніпровських порогів.

Ключові слова: Дніпровські пороги, південний кордон, Давня Русь, східнослов'янський язичницький пантеон, Перун.

Г. Н. Виноградов

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ДНЕПРОВСКИЕ ПОРОГИ КАК СИМВОЛИЧЕСКАЯ ЮЖНАЯ ГРАНИЦА РУСИ ВРЕМЕН ВЛАДИМИРОВОГО КРЕЩЕНИЯ

Теоретико-методологически, исторически и лингвистически обосновано гипотезу о сознательном творческом использовании древнерусскими книжниками событий ликвидации языческих идолов по приказу князя Владимира после крещения последнего и дальнейшего публичного глумления над истуканом Перуна с целью юридического и богословского подтверждения южной границы Руси в районе Днепровских порогов.

Ключевые слова: Днепровские пороги, южная граница, Древняя Русь, восточнославянский языческий пантеон, Перун.

G. M. Vynogradov

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

THE DNIEPER RIVER RAPIDS AS THE SYMBOLIC SOUTHERN BORDER OF RUS IN THE VOLODYMYR THE BAPTIST TIMES

The article is devoted to the theoretical, methodological, historical and linguistic base of the hypothesis touching the Dnieper river rapids as a symbolic border of the Rus' state in the Great Kyiv Duke Volodymyr times after his baptism. Besides the article shows the active role of the orthodox Byzantium and Old Rus' authors of chronics in the creative using of the Hebrew, Greek, Latin and German intellectual segments for the base of the Ancient Rus' state. It has been studied the influence of the Kaganat system and the Khazarian-Viking trade union on the Rus' state development in whole and in border sphere. The author has concluded that intellectual models created by Byzantium and Old Rus' orthodox thinkers played direction role in political, cultural, social and economic life. It is noted the role of the historiography and source studies traditions. The main attention in the article is paid to an elucidation of purpose and problems of the influence of the German period of the People Great Migration (I – IV centuries) on the statehood formation in the Eastern Europe. The great symbolic influence on the destructive actions against the Pagan idols in Kyiv are analyzed. Also historiography and source competence studies situation in modern historical science in whole and in the Ukrainian Slavic studies are displayed. Special attention is devoted to new original methods of narrative sources analysis and reanimation of mediaeval methods in contemporary situation. Besides the article contains some segments with its argumentations of authors conception of Ancient Rus' feudalism touching specific relations between the tradition pagan system of views and the new Christian system of values on the East Europe territory.

Key words: the Dnieper River Rapids, the South Border, the Ancient Rus' State, the Eastern Europe Pagan Pantheon.

Вступ. Запропоноване формулювання теми, що неважко помітити і автор даної розвідки це повністю усвідомлює, на перший погляд є доволі дивним з кількох позицій. По-перше, викликає здивування словосполучення «символічний кордон» як для доби Середньовіччя, яке, як добре відомо, досить прискіпливо ставилося до меж світської влади як в ієрархічно-династичному, так і, безсумнівно, територіальному сенсах, максимально прагнучи запобігти непорозумінню чи конфліктів між володарями та державами; по-друге, цілком зрозумілі питання потенційного читача щодо обраного періоду давньоруської історії не як до такого (важливість для Русі – і не тільки – часів так званого Володимирового хрещення, сфокусованих навколо 988 р., не викликає жодного сумніву), а у зв'язку з актуальністю визначення саме південного кордону країни, та ще й у символічному вимірі. Власне

спробі розплутати цю інтригу та запропонувати кілька гіпотез щодо її вирішення з відповідними науковими поясненнями і є наміром публікації.

Поштовхом до саме такого ракурсу тлумачення південного напрямку державної політики Русі на переломному етапі її історичного поступу став хрестоматійний фрагмент із «Повісті временних літ», присвячений висвітленню наказу князя Володимира після його повернення з Херсонесу, де він хрестився за православним обрядом, скинути ідоли язичницьких богів, а найголовнішого – Перуна – спустити Дніпром аж до Порогів. Зазначений фрагмент так багато разів потрапляв до уваги дослідників, що тільки історіографічний огляд авторських позицій представників різних світських та богословських (оскільки йдеться про протистояння язичницької та християнської релігій) наукових напрямів може стати предметом цілої серії аналітичних розвідок.

Утім, більшість авторів, зосереджуючися на численних і доволі складних питаннях світоглядного й суспільного навантаження східнослов'янського язичницького пантеону, тривалого, а інколи трагічного протистояння політеїстичної та нової монотеїстичної ментальної систем, не ставили мети пов'язати цілеспрямоване прагнення великого князя київського ліквідувати культ одного з богів, хай і найавторитетнішого, з не менш свідомим визначенням південного кордону країни, яка остаточно стала на рейки розвитку як члена православної, чи, ширше, християнської спільноти. З огляду на ці обставини, якщо до них долучити більш уважне прочитання відповідних фрагментів із руських літописів, а також додатково врахувати низку сучасних підходів до феноменів, з одного боку, середньовічної християнської цивілізації, а з іншого, – Давньоруської державності на етапі становлення та входження до християнської ойкумени, символічний сегмент південного напрямку політики Русі цілком може бути поставленим у фокус спеціальної дослідницької уваги, наповнивши змістом постановку завдання.

Як вже зазначалося, *історіографічний компонент* даної розвідки складається з класичних (М. Костомарова, О. Афанасьєва, Є. Анічкова, М. Гальковського, Г. Ловмянського, В. Іванова, В. Топорова, Б. Рибакіна та ін.) і сучасних (А. Кузьміна, М. Толстого, М. Васильєва, Л. Клейна, В. Петрухіна, В. Живова та ін.) досліджень східнослов'янського язичництва. Крім того, не залишилися поза увагою праці, в яких висвітлювалися питання тривалого протиборства, але, одночасно, і не менш тривалого співіснування язичеського та християнського світогляду, причин глибокої укоріненості численних язичеських пережитків у народній ментальності (згадані вище М. Гальковський, В. Живов, В. Петрухін та ін.). Автор орієнтував-

ся на результати власних наукових пошуків останніх років, у результаті яких було сформульовано низку гіпотетичних суджень щодо обставин становлення Давньоруської державності не стільки як збалансованої сукупності об'єктивних суспільно-політичних, соціально-економічних, юридичних, етнокультурних тощо чинників (що, безперечно, важко заперечити), скільки як практичного втілення штучно сконструйованої в першу чергу візантійськими інтелектуалами моделі з позицій християнського світогляду ідеальної країни як земної проєкції Царства Небесного.

Стосовно *джерелознавчої складової* роботи слід зауважити, що ми, врахувавши величезний класичний досвід вивчення давньоруських пам'яток (класичні дослідження О. Шахматова, М. Присьолкова, Д. Лихачова, Я. Лурье, А. Кузьміна та ін.), насамперед орієнтувалися на праці останніх років, в яких науковці запропонували низку сучасних оригінальних підходів до виявлення та методично більш досконалої обробки в середньовічних оповідних джерелах додаткових пластів інформації. Це дозволило не тільки суттєво скорегувати установлені судження про Давню Русь, але і в окремих випадках принципово по-новому охарактеризувати здавалося хрестоматійні події (йдеться про здобутки останніх років І. Данилевського, О. Толочка, В. Рички, В. Петрухіна, О. Шайкіна, О. Гіппіуса, С. Циба та ін.).

Новизна стосується активного застосування широкого спектра методів текстологічно-семіологічного та герменевтичного аналізу, значна частина яких є «реанімованими» на рівні сучасних вимог і можливостей методами давньоруських книжників-інтелектуалів. Ці методи в процесі, починаючи з межі XV – XVI ст., тобто із закінчення Середньовіччя, яке тривало, згідно з оригінальними розрахунками ще так званих отців церкви, з 492 р. до 1492 р., так званої секуляризації світогляду в цілому й наукового мислення зокрема значною мірою були в силу відсутності попиту втрачені, тому з великими об'єктивними й суб'єктивними труднощами реконструюються останніми роками, проте, на жаль, переважно одинаками-ентузіастами.

Результати дослідження. Розпочати доцільно із двох принципових моментів: характеристики нашого розуміння поняття «символічний кордон», а також пояснення причини нашої зосередженості, з-поміж кількох загальновідомих персонажів східнослов'янського язичницького пантеону, саме на фігурі Перуна. З приводу першого вважаємо за необхідне сказати, що згадане словосполучення може мати широкий смисловий діапазон вже з огляду на досить розлогі семантичні обрії понять «символ» і «кордон», залежні від філософських, теоретико-методологічних та інших позицій інтерпретаторів, історичних, часових тощо вимірів.

Стосовно середньовічної Русі в цілому, досліджуваного часу та історичних обставин зокрема, ми дозволимо собі під, так би мовити, «реальними кордонами» мати на увазі конкретні обрії державної компетенції великих князів кийвських, які є загальновідомими науковцям і викликають серед них дискусії хіба що в деталях. Останнє зауваження пояснюється тим, що взагалі середньовічні кордони були доволі нестійкими, залежали від успіхів чи поразок у зовнішній політиці, геополітичних процесів у цілому тощо. Реальний південний кордон простягався на правобережжі Дніпра вздовж річки Рось, у районі якої традиційно розселилися на рівні федеративні кочові народи, які визнали підданство руських князів (торки, чорні клобуки та ін.), на лівобережжі – вздовж південної Переяславщини, хоча руські фортеці (з перервами через руйнування в результаті печенізьких і половецьких нападів) існували на берегах Псла і навіть Ворскли.

«Символічний кордон» – дещо умовна назва стосовно тих територій, на які потенційно могли претендувати руські князі династії Рюриковичів з огляду на шлюбні зв'язки з династіями інших країн, історичні прецеденти, усвідомлення особливої місії Русі в християнській цивілізації тощо. Зацікавлених відсилаємо до серії наших статей, в яких обґрунтовується гіпотеза щодо унікального місця Давньоруської держави в християнській ойкумені з огляду на оригінальний процес державотворення та активне й творче використання середньовічними інтелектуалами багатого символічного арсеналу епохи [3].

Стосовно південного вектора символічних геополітичних амбіцій Русі слід сказати, що країна з позицій середньовічних критеріїв владних претензій на часи Володимирового правління цілком могла розраховувати за умов вдалої міжнародної кон'юнктури не тільки на терени північних Причорномор'я, Приазов'я і Кавказу (після вдалих походів Святослава Ігоревича), але і на болгарську і навіть на візантійську державну спадщину [6]. Але з огляду на історичні реалії кінця X ст. Володимир власні владні амбіції свідомо обмежив Дніпровськими порогами, використавши для цього для надання події особливої символічності скинутий ідол Перуна.

Перш ніж перейти до характеристики символічних складових ритуальних дій навколо перунового боввана слід зауважити, що універсальний в історії людства феномен символічного в християнстві набув особливого сакрального статусу насамперед завдяки основному принципу цієї релігії – ідеї Боговтілення. Як добре відомо, в результаті Боговтілення Слово Боже стало плоттю, а отже в мові в цілому, в кожному реченні, словосполученні, конкретному слові та навіть букві зосереджений в містичний спосіб Промисел Божий, слово у такий спосіб є важливішим, ніж усі конкретні предмети чи абстрактні по-

няття, які воно означає, символічна основа слова є моделлю, взірцем того, що християнин зобов'язаний сумлінно реалізувати практично.

Тому середньовічні інтелектуали, фіксуючи інформацію, ретельно обирали її словесне оформлення, свідомо вкладаючи в нього стільки явного і особливо прихованого смислу, скільки було можливо, акумулюючи весь попередній досвід. Тому символічний супровід літописного оповідання про повалення Перуна є більш важливим, ніж просто викладення конкретних фактів; до того ж невідомо, чи повністю літописна версія відповідає реальним подіям, чи давньоруський книжник виклав ідеальний, бажаний варіант, який відповідав моделі досконалої держави і, зрозуміло, досконалого володаря.

Щодо постаті Перуна, то, по-перше, не викликає сумніву його лідерський статус, зокрема не тільки як покровителя великокнязівської дружини, але і (а це в нашому випадку принципово), наскільки можна судити з аналізу свідчень про його культ, державної діяльності як такої. По-друге, ідол Перуна не тільки фігурує в давньоруських літописах серед язичницьких культових споруд, які були повалені за наказом князя Володимира після його повернення з Херсонесу у процесі підготовки до хрещення киян, але саме ідол бога-громовержця зазнав найбільшої травми.

Цей аспект чи не найдраматичніших з точки зору подальших наслідків подій в історії Давньої Русі має привернути увагу на максимально прискіпливому рівні. З одного боку, наше завдання суттєво полегшується тим, що згадані події мають зі зрозумілих причин доволі тривалу дослідницьку традицію (серед праць останніх років, автори яких або обмежилися констатацією своєї згоди з хрестоматійними тлумаченнями процесу повалення язичницьких ідолів за наказом Володимира як демонстрацією перемоги християнства, або запропонували власні інтерпретації окремих нюансів у мотивах київського князя, зокрема драматичного психологічного перелому чи, ширше, світоглядних принципів, можна виокремити розвідки М. Васильєва, Л. Клейна, О. Карпова, О. Моці, В. Рички та ін. [1; 11; 12; 19; 23; 24]).

Утім, безпосередньо на символічний аспект публічного зручання над бовваном Перуна звернув увагу, здається, тільки В. Петрухін, який вказав у давньоруських літописних пасажах щодо зовнішності ідолів, ритуальних аспектів у ставленні до них в якості «загальних місць» на низку біблійних паралелей та відповідників у візантійських (Георгія Амартола, Іоанна Малали та ін.) і навіть чеських (Козьми Празького) хроніках, болгарському і східнослов'янському фольклорі; помітив російський дослідник і зв'язки з римською історією. Особливо показовий епізод із вигнанням з Риму повинного в падінні міста узурпатора Февралія (Февруарія) 12 спеціальними чоловіками з повноваженнями катів (це важливо, оскільки 12 «мужів» фігурують і

серед тих, хто покарав ідола Перуна), а також пов'язав київські події з окремими витоками європейської карнавальної культури [22; див. також окремі пасажі, дотичні нашої теми: 21].

Може видатися дивним, проте немало цінного для запропонованого погляду на зв'язок обставин повалення Перуна із символічною складовою південного кордону Русі дають короткі, але надзвичайно насичені інформацією статті Е. Мелетинського, В. Іванова й В. Топорова про героїв слов'янської, балтійської й германської язичеської міфології, зосереджені в авторитетному енциклопедичному «Мифологическом словаре» 1991 р. Але з огляду на високий рівень фаховості, прискіпливості аналізу й ґрунтовності висновків згаданих авторів зроблені ними спостереження, навіть за умови, коли вони не ставили мети висвітлювати питання, які нас безпосередньо цікавлять, можуть бути дуже корисними. Насамперед, це стосується ретельного обґрунтування зв'язку на рівні спільних рис, про що вже йшлося вище, слов'янських і германських богів в етимології імен (навіть у випадках, якщо ми не можемо погодитися з деякими із запропонованих варіантів) і покровительства над природними стихіями, суспільними процесами тощо.

Прикро, проте власне історики-медієвісти доволі рідко використовують у власних наукових пошуках здобутки колег-філологів чи спеціалістів із стародавньої міфології, а особливо фахівців із семіології – науки про знакові системи, образи, символи як унікальні акумулятори глибинної суті речей, понять, уявлень, універсальних рис поведінки, осмислення та способів фіксування інформації. У зв'язку зі сказаним не зайвим буде зазначити, що згадані вище В. Іванов і В. Топоров були свого часу першими з науковців, які ще в середині 60-х рр. минулого століття застосували семіологічні (в прийнятій у 60–70-х рр. ХХ ст. термінології – семіотичні) підходи стосовно східнослов'янського язичницького пантеону [10].

Свого часу в одній зі статей ми висловили припущення, що деякі з імен представників східнослов'янського язичницького пантеону були не, так би мовити, природного походження, тобто утворені жерцями в процесі тривалого культурного розвитку, увібравши тисячолітній досвід спостережень за людиною, довіллям, сонячними та місячними циклами, планетами тощо, а були свідомо змодельовані православними місіонерами та іншими представниками інтелектуальної еліти в процесі християнізації Русі та подальшого утвердження православ'я. На нашу думку, це робилося свідомо з метою більш ефективного протистояння з глибоко укоріненим у свідомості більшості населення Русі язичництвом, швидко побороти яке було вкрай важко, тому в якості одного із засобів використовувався оригінальний спосіб стилізації під язичницьких богів штучно створених обра-

зів, але в такий спосіб, щоб вони мов зонд (чи, як варіант – катетер) проникали в «тіло» язичницького світогляду, «лікуючи» його від політеїзму.

Ми висунули гіпотезу, згідно з якою такими східнослов'янськими язичеськими богами-зондами були Хорс і Сімаргл, не тільки стилізовані за давньоєврейськими монотеїстичними взірцями, але і їхні імена штучно утворені з єврейських лексичних компонентів, які на латентному рівні, зрозумілому тільки обізнаним, орієнтувалися на досить престижні елементи іудаїзму, цілком прийнятні і з погляду християнства. Більше того, згадані імена богів містили фрагменти слів з єврейської мови, які за умов майстерного використання суттєво піднімали статус Русі серед інших країн християнської ойкумени [2].

До речі, досить прозору словесну структуру, яка може засвідчувати штучне походження, має ім'я ще одного зі східнослов'янських язичницьких богів Стрибог, що прямо й відверто відсилає до основного християнської догмату – Трійці, всі іпостасі якої (Бог-Батько, Бог-Син і Бог-Святий Дух), як добре відомо, мають рівноцінну божественну сутність, навіть з урахуванням розбіжностей в православних, католицьких чи арианських інтерпретаціях.

У зв'язку з висловленим дозволимо сформулювати ще одну стилістично подібну гіпотезу, яка, проте, стосується язичницького персонажа, який цікавить нас найбільше, а саме – Перуна. Традиційно його ім'я лінгвісти й семіологи виводять від загальнослов'янського *Perunъ*, спорідненого, на думку В. Іванова й В. Топорова, з литовським *Perkuonas*, давньоіндійським *Parjanya*, хетським *Pirwo* та іншими богами індоєвропейських народів [8; 9]. Але з огляду на поширену в християнському Середньовіччі практику штучного утворення слів (імен, етнонімів, топонімів, навіть назв країн, зокрема таких, як «Русь», «Польща», «Німеччина» тощо) ризикнемо припустити, що ім'я Перун утворено від двох латинських слів: *per-*, прийменника, досить поширеного в багатоскладових словах (для прикладу, в стандартних енциклопедичних словниках латинської мови займає більше 20 сторінок з різноманітними лексичними формами), оскільки має кілька важливих для словотворення значень («через», «крізь», «в», «перед», «впродовж», «протягом», «заради», «за допомогою», «в силу», «в результаті», «завдяки», «шляхом» тощо).

Для нашої розмови принципово, що прийменник *per-*широко застосовувався в латинській мові для комбінування фраз, які стосувалися клятв, запевнень у вірності та інших необхідних для культово-релігійних практик) і *unus, a, um* – «один», «єдиний», «будь-який», «який-небудь» тощо. Неважко помітити, що при бажанні можна утворити низку двокоренових слів з цікавим, глибоким змістом, сфокусованим навколо світоглядних і релігійних проблем.

Для розробки запропонованої теми принципове значення має помічений В. Івановим, В. Топоровим і Е. Мелетинським глибокий генетичний зв'язок між складовими культу слов'янського Перуна і литовського Перкунаса, зокрема таких особливостей, як зорієнтованість їх ідолів на чотири сторони та виготовлення частини бовванів не з дерева, яке досить швидко з природних причин псувалося, а з каменю (варто згадати відомий Збруцький ідол та численні інтерпретації зображень на ньому) з готським словом *fairguni* – «камінь», «скеля» та, що особливо важливо, з герmano-скандинавською богинею Фьоргюн [18]–матір'ю громовержця Тора («грим», «громовик») – одного з основних давньогерманських богів [15], адже Перун теж був громовержцем.

До речі, християнські інтелектуали обов'язково мали звернути увагу на «кам'яні» складові германських відповідників Перуну, адже, як добре відомо, друге ім'я апостола Симона, дане йому самим Сином Божим, було саме Кіфа (Петро грецькою мовою) – «камінь», «скеля» єврейською та, відповідно, грецькою, а він посідав особливе місце не тільки поміж іншими учнями Христа, але і в християнській релігії взагалі; про принципову важливість і її причину символічного навантаження слів у християнській релігії вже говорилося вище. Але ще більш цікавим є типологічна спорідненість і на рівні етимології, і на рівні функціональних обов'язків згаданої герmano-скандинавської богині ще з кількома персонажами германської міфології, а саме з Фрігг та Фрейєю [див.: 16; 17], які, згідно з генетичними зв'язками між германськими язичницькими богами, безпосередньо пов'язані з верховним богом Одіном (Воданом) та асами – богами другого рівня, виконавцями волі Одіна [13; 14].

Одін і аси мають найтісніший зв'язок з давньогерманською міфологічною прабатьківщиною Ойумом, яка розташовувалася на теренах північних Причорномор'я і Приазов'я, а переселення саме сюди, згідно з нашою гіпотезою, було однією з основних причин початку германського етапу Великого переселення народів [4]. Варто також нагадати, що територія Ойуму повністю співпадала з так званими «Великою Скіфією» і «Великою Швецією» (які нерідко вважалися тотожними поняттями) [5; 7], концептуальне осмислення яких виправдовувало претензії шведських королів на давньоруську державну спадщину та на Східну Європу в цілому аж до Північної війни початку XVIII ст., а усвідомлення відповідної обґрунтованості владних претензій скандинавських володарів на Русь дуже ймовірно стало підставою для давньоруських літописців виправдовувати і сам факт запрошення племінною верхівкою Рюрика в якості правителя, і утвердження династії Рюриковичів як загальнодержавної взагалі.

Якщо стосовно Північної Русі претензії Рюриковичів особливих сумнівів не викликали, то розширення владних амбіцій останніх щодо

Південної Русі навіть після переможного походу Олега 882 р., кількох договорів з Візантією, низки вдалих зовнішньополітичних акцій Святослава на межі 60–70-х рр. X ст. проти Волзької Булгарії й Хозарського каганату, в результаті яких останні увійшли до складу Русі [7], могли викликати закономірні сумніви з боку реальних та потенційних конкурентів. Тому руська князівська влада в обов'язковий спосіб мала подбати про бездоганну з позицій християнських цивілізаційних вимог юридичну і богословську аргументацію як власної легітимності, так і законних територіальних меж країни в реальному та потенційному вимірах, чому мали посприяти насамперед інтелектуали-богослови в першу чергу на найбільш переконливому як для тих часів рівні, а саме – символічному як зосередженню інтелектуального потенціалу [3].

Із наведених міркувань, які, нагадаємо, мають гіпотетичний характер, стає зрозумілим, що Дніпровські пороги, куди за наказом Володимира мали сплавити, постійно відштовхуючи від берега, ідол Перуна, навіть до так званої «ріни» – піщаної мілини вже за порогами, яку після цього стали називати «Перуна Р'нь», набували статусу символічного кордону Русі з територіями колишніх державних утворень готів – нащадків германських переселенців з Південної Прибалтики. Зрозуміло, що з огляду на складні стосунки Русі з кочовими ордами Південно-Східної Європи. До речі, знов таки символічно, що етнонім «готи» походить від германського «Gott» (англійський відповідник – «God») – Бог, чим володарі готів у спілкуванні з місцевим сарматським населенням, адміністраціями римських гарнізонів, а пізніше – візантійським чиновництвом, дипломатами й місіонерами, підкреслювали або божественне походження свого народу, або виконання ним у процесі переселення волі богів, про що йшлося вище, чим прагнули в богословський та юридичний спосіб виправдати право на терени Ойму.

Про те, що германські історичні, релігійні, політичні та інші сегменти залишалися актуальними в державному становленні Русі ще й за часів Володимира, свідчать германські елементи в назвах слов'янських племен (наприклад, дуліби, сіверяни) і навіть народів (болгари), а також в деяких князівських іменах: як не парадоксально, Володимир, що помітно, правда, тільки в оригінальному церковнослов'янському варіанті написання – Володимерь (-мерь походить від німецького «mehr» (англійський відповідник – more) – «зверх», «більше», «дуже» тощо), а також Гліб, де, за аналогією з попереднім прикладом, оригінальний варіант – Глѣбъ – за допомогою «ять» передає германський дифтонг «ie», присутній в німецькому імені Gottlieb – дослівно «Бог любить» або «Божа любов».

Останнє слово було, у свою чергу, калькою з поширеного грекомовного неологізму, який міг з'явитися тільки з поширенням христия-

янства, та, відповідно, імені Теофіл. І наостанок, щоб наші міркування не здалися неймовірними, побіжно зазначимо, що грецьке слово для позначення Бога – Θεός – свого часу з метою, з одного боку, передавання унікального іудейського феномена єдинобожжя, а з іншого – щоб носії язичеського політеїстичного світогляду мали певні асоціації з власним пантеоном, теж було штучно утворене шляхом видозміни відомого в античний період усім грекам (і не тільки) імені грецького бога Зевса (Ζεύς). Очевидно, що середньовічна практика творення неологізмів ґрунтувалася, крім біблійно-іудейської, на потужній античній традиції, що блискуче продемонстрували християнські інтелектуали у період ранньохристиянської патристики – часів духовного подвигу Отців Церкви.

Висновки. Таким чином, врахувавши фундаментальні світоглядні особливості середньовічної християнської інтелектуальної культури в цілому та її багато у чому специфічного давньоруського сегмента, своєрідні, а в окремих моментах – унікальні обставини становлення державності Давньої Русі, яка прагнула максимально увібрати досвід державного створення на теренах Східної Європи від часів Великого переселення народів і чотирьох каганатів V–X ст., існування протягом VIII – X ст. щільної хозарсько-норманської торговельної мережі в зазначеному регіоні тощо, є достатньо підстав для формулювання гіпотези стосовно свідомого використання символічних аспектів обставин повалення за наказом князя Володимира, який вже прийняв хрещення, ідолів язичницьких богів, а насамперед – Перуна, для обґрунтування південних кордонів країни в районі Дніпровських порогів.

Герменевтичний аналіз, орієнтований на досягнення сучасної славістичної медієвістики, текстології та семіології, літописних описів згаданих подій дає можливим припустити, що давньоруські книжники для досягнення важливої загальнодержавної мети щодо утвердження країни, яка знаходилася в процесі християнізації, в християнській ойкумені з її суворою ієрархією творчо і на найвищому як для тих часів професійному рівні використали усі можливі історичні, етимологічні, а найбільше – символічні аспекти персонального складу східнослов'янського язичницького пантеону, включаючи, безсумнівно, і одного з головних богів – громовержця Перуна, – за допомогою постаті якого можна було надійно не тільки окреслити південні кордони Русі, але і визначити діапазон потенційних територіальних і владних претензій київських володарів з династії Рюриковичів на державну спадщину готів на північних теренах Причорномор'я, Приазов'я і Кавказу: як відомо, германський компонент в становленні християнської цивілізації в цілому й Давньоруської держави зокрема не викликав жодного сумніву у представників середньовічної світської та духовної еліти.

Бібліографічні посилання

1. **Васильєв М. А.** Язычество у восточных славян накануне крещения Руси: Религиозно-мифологическое взаимодействие с иранским миром. Языческая реформа князя Владимира / М. А. Васильев. – М., 1999.
2. **Виноградов Г. М.** Латентний іудейський вплив на формування давньоруської державності: парадокси монополітеїстичного діалогу (Хорс і Семаргл) / Г. М. Виноградов // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : зб. наук. пр. – Д., 2014. – Вип. 12. – С. 5–17.
3. **Виноградов Г. М.** Лінгвістичні складові моделювання давньоруськими книжниками витоків державності Русі / Г. М. Виноградов // Вісник Дніпропетр. ун-ту. – Серія «Історія та археологія». – 2013. – Т. 21. – № 1 / 1. – С. 194–202.
4. **Виноградов Г. М.** Римський імперський чинник у створенні міграційного вектора германських етносів з Прибалтики до Нижнього Подніпров'я у пізньо-античну добу / Г. М. Виноградов // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження : зб. наук. пр. – Д., 2007. – Вип. 4. – С. 282–299.
5. **Виноградов Г. М.** Давні германці в Нижньому Подніпров'ї: історичне та лінгвістичне обґрунтування локалізації «Ойму» / Г. М. Виноградов // Вісник Дніпропетр. ун-ту. – Серія «Історія та археологія». – 2006. – Вип. 14. – № 6. – С. 3–9.
6. **Виноградов Г. Н.** Образование Священной Римской империи германской нации, балканская политика Византии и внешнеполитическая доктрина князя Святослава / Г. Н. Виноградов // Вопросы германской истории : сб. науч. тр. – Д., 2002. – С. 153–163.
7. **Виноградов Г. М.** Принципи локалізації в Подніпров'ї, Причорномор'ї та Приазов'ї германського «Ойму» та норманської «Великої Швеції» / Г. М. Виноградов // Вопросы германской истории : сб. науч. тр. – Д., 2006. – С. 292–301.
8. **Иванов В. В.** Перун / В. В. Иванов, В. Н. Топоров // Мифологический словарь. – М., 1991. – С. 438–439.
9. **Иванов В. В.** Перкунас / В. В. Иванов, В. Н. Топоров // Мифологический словарь. – М., 1991. – С. 436–437.
10. **Иванов В. В.** Славянские языковые моделирующие семиотические системы: Древний период / В. В. Иванов, В. Н. Топоров. – М., 1965.
11. **Карпов А. Ю.** Владимир Святой. – 2-е изд., испр. и доп. / А. Ю. Карпов. – М., 2004.
12. **Клейн Л. С.** Воскрешение Перуна. К реконструкции восточнославянского язычества / Л. С. Клейн. – СПб., 2004.
13. **Мелетинский Е. М.** Асы / Е. М. Мелетинский // Мифологический словарь. – М., 1991. – С. 68.
14. **Мелетинский Е. М.** Один / Е. М. Мелетинский // Мифологический словарь. – М., 1991. – С. 410–411.
15. **Мелетинский Е. М.** Тор / Е. М. Мелетинский // Мифологический словарь. – М., 1991. – С. 545–546.
16. **Мелетинский Е. М.** Фрейя / Е. М. Мелетинский // Мифологический словарь. – М., 1991. – С. 576.
17. **Мелетинский Е. М.** Фригг / Е. М. Мелетинский // Мифологический словарь. – М., 1991. – С. 576–567.
18. **Мелетинский Е. М.** Фьёргюн / Е. М. Мелетинский // Мифологический словарь. – М., 1991. – С. 578.
19. **Моця О. П.** Київська Русь: Від язичництва до християнства / О. П. Моця, В. М. Ричка. – К., 1996.

20. **Пастуро М.** Символическая история европейского средневековья / М. Пастуро. – СПб., 2013.

21. **Петрухин В. Я.** Древнерусский пантеон: итоги и перспективы междисциплинарных исследований / В. Я. Петрухин // Петрухин В. Я. «Русь и все языки»: Аспекты исторических взаимосвязей: Историко-археологические очерки / В. Я. Петрухин – М., 2011. – С. 182–199.

22. **Петрухин В. Я.** Проводы Перуна: древнерусский «фольклор» и византийская традиция / В. Я. Петрухин // Петрухин В. Я. «Русь и все языки»: Аспекты исторических взаимосвязей: Историко-археологические очерки. – М., 2011. – С. 209–215.

23. **Ричка В. М.** «...И просвѣти крещеньем святым» (Християнізація Київської Русі) / В. М. Ричка. – К., 2013.

24. **Ричка В. М.** Святий рівноапостольний князь Володимир Святий в історичній пам'яті / В. М. Ричка. – К., 2012.

Надійшла до редколегії 13.03.2015

УДК 94:02(477.63) «17/18»

Л. М. Лучка

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПЕРШІ БІБЛІОТЕКИ КАТЕРИНОСЛАВА

Виявлено умови формування та чинники становлення перших бібліотечних осередків Катеринослава наприкінці XVIII – середині XIX ст. Досліджено історію, напрями діяльності та особливості розвитку бібліотек різного підпорядкування.

Ключові слова: бібліотеки, середні навчальні заклади, духовні заклади, публічні осередки культури, Катеринослав.

Л. Н. Лучка

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ПЕРВЫЕ БИБЛИОТЕКИ ЕКАТЕРИНОСЛАВА

Виявлены условия формирования и факторы становления первых библиотечных центров Екатеринослава в конце XVIII – середине XIX вв. Исследованы история, направления деятельности и особенности развития библиотек разного подчинения.

Ключевые слова: библиотеки, средние учебные заведения, духовные заведения, публичные центры культуры, Екатеринослав.

© Л. М. Лучка, 2015